թեմական ատեանն էլ այնքան հեռաւորութիւնից չէ կարող նկատել. մեր հոգաբարձուաց ժամանակն էլ լրացած լինելով շատ անախորժ են շարժվում. Անցեալ անգամ նոյեմբեր ամսում մեր յաջորդը հրաւիրելով հաւաքեցին նրա մօտ 12 հոգի, իրանց վրա առնելով «հասարակութեան» անունը և գլխաւորապէս ընտրեցին իրենց միջից հոգաբարձուներ. Ասում են թերթը առաջարկված է ի հաստատութիւն նորին վեհափառութեան. մինչև այժմ սպասում ենք, ոչինչ լուր չը կայ. Մենք լաւ համոզուած ենք, որ այդ ընտրութիւնը, իբրև անկանոն, չէ հաստատվիլու, բայց մեր դպրոցների օգուտը պահանջում է, եթէ չէ հաստատվիլու, գոնէ թերթը վերադարձնելի նոր ընտրութիւն անելու համար.

Քաղաքիս սուրբ Յովհաննէս մայր եկեղեցու երեցփոխանի երկամեայ ծառայութեան ժամանակը լրանալու վրա է. յարգելի պարոնը խիստ տեղեակ լինելով կարգադրութեան կանոններին, բացի մեր քաղաքի յաջորդ վարդապետի եկեղեցում ծանուցանելուց, թէպէտ նա առանձին տպագրված ծանուցագրով հրաւիրում է նոյն եկեղեցու ժողովրդականներին ամսոյս 8-ին անպայման ազգային ժողովը ժողովելու նոր երեցփոխան ընտրելու, նոյնպէս իր 1880 թւականի եկեղեցական հաշիւը քննելու համար. Մենք ի սրտէ համակրում ենք և կարող ենք գովել պ. երեցփոխանի բռնած ընթացքը, բայց մի և նոյն ժամանակը չենք կարող չը նկատել, որ կարգը պահանջում է, որ նա—երեցփոխանը իր երկամեայ հաշիւները տայ և ոչ միայն 1880 թւականի. տարաբաղդաբար այդ օրը նոր երեցփոխանի ընտրութիւնը յետաձգվեց մինչև հաշիւները վերջացնելը. մի թէ լաւ չէր լինի, որ ընտրէին նոր երեցփոխան և նա թէ հին հաշուատուների հետ նստելով ծանօթանար եկեղեցու հաշուի մուտքից և ծախսից հետ.

Նոյն անձից մեզ գրում են. Քաղաքիս յաջորդ վարդապետը որ բարեկենդանին գնացել էր իր հայրենիքը՝ Շուշի, պասի երկրորդ շաբթին, համարեա ժողովրդի անհամբերութեամբ վերադառնալով, իր սրտալի քարոզներով մխիթարում է մեզ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ գրում են. «Արժանահաւատ աղբիւրներից լսում ենք, որ Մ. եպիսկոպոս Սմբատեանց շուտով հրատարակելու է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ազգաբանութիւնը, զանազան պատմական փաստերով հաստատելով, որ մեծ սրբի սերնդից այժմ ևս կան ներկայացուցիչներ, որոնց մինն է մի բարձրաստիճան հոգևորական Էջմիածնի միաբանութեան մէջ. Նոյնպէս լսում ենք, որ սրբազանը դիմել է նորին վեհափառութեանը խնդրելով, յանձնել իրան Երևանի թեմի առաջնորդութիւնը և ներկայացրել է իր առաջոյ գործունէութեան և այն բարենորոգութիւնների նախագիծը, որ ի նկատի ունի իրագործել. Այդ պաշտօնը նա յանձն կառնի միայն այն պայմանով, որ ռոճիկ [illegible].»

—

ԴՈՒՇԵԹԻՑ մեզ գրում են. «Մեր երկու քահանաները իրանց շատ անվայել կերպով են պահում. Այս օրերս նրանք միմեանց մէջ կռւեցին և միմեանց ծեծեցին.»

—

Ռուս լրագիրները արդէն լուր հաղորդում են, որ Թագաւորասպան Րիսակովի հայրը անձնասպանութիւն է գործել.

—

Այս օրերս պ. Բուռնաթեան, «Тифл. Объявленія» լրագրի նախկին խմբագիրը հրատարակեց մի բրոշիւր մեր փոխադարձ կրեդիտի բանկի մասին հետևեալ վերնագրով «Наше общество взаимнаго кредита.» Այդ բրոշիւրի մէջ հեղինակը այն միտքն է յայտնում որ մեր այդ հիմնարկութիւնը մի խոշոր պակասութիւն ունէր իր առաջին գոյութեան ընթացքի ժամանակ, այն է որ նա չէր ճանաչում իր անդամների մէջ երկու տարբեր տեսակները և համապատասխան կերպով չէր ծառայում նրանց շահերին. Անդամներից ոմանք վաճառականներն էին, որոնք վայելում էին առևտուր և առևտրական կրեդիտ, Միւսները, մինչև և փոքր կարողութեան տէր մարդիկ վայելում էին անշարժ կրեդիտ. Հեղինակը առաջարկում է որպէս միջոց ժողովրդի մէջ հաւատարմութիւն ծնեցնելու դէպի Թիֆլիսի փոխադարձ կրեդիտի ընկերութիւնը, միշտ հրապարակաւ յայտնել ինչքան կրեդիտ ունի ընկերութեան ամեն մի անդամ. Հեղինակը ապացուցանում է իր այդ առաջարկութեան օգտակարութիւնը.

—

Պ. Գրիգոր Շահրուզգամեանցից թարգմանած գրքոյկը «Մտաւոր, ֆիզիկական և բարոյական ինքնակրթութեան մասին» շատ օգտակար և հետաքրքիր գրքոյկ է. Դա բաժանվում է երեք մասի վրա. մտաւոր ինքնակրթութիւն, ֆիզիկական ինքնակրթութիւն և բարոյական ինքնակրթութիւն. Գիրքը որ անգլիացի Ջոն Ստիւարտ Բլէկիի հեղինակութիւնն է, պարունակում է իր մէջ շատ օգտակար կենսական խորհուրդներ. Ամեն մի հայի խորհուրդ ենք տալիս առնել և կարդալ պ. Շահրուզգամեանցի թարգմանութիւնը, մանաւանդ որ նա գրված է հասկանալի, թեթև, զուտ հայերէն լեզուով և շատ հեշտութեամբ, պարզութեամբ և միջին աստիճանի հասկացողութեամբ է կարդացվում. Գինը 60 կոպէկ է. Շատ ցանկալի է որ մեր երիտասարդները սկսում են այժմ այդպէս ընտրութիւններ անել իրանց թարգմանութիւնների համար.

—

ԶԱՔԱԹԱԼԻՑ մեզ գրում են. «Այստեղի հայերը օրինավոր դպրոց չունեն, բայց ուզում իրանց աղջիկներին օտար լեզուով են դաստիարակում. քանի որ աղջիկները դեռ իրանց մայրենի լեզուն չը գիտեն. Դրա հետևանքն այն է որ իրանց մայրենի լեզուն չը գիտցող աղջիկները, օտար լեզուն էլ շատ վատ են սովորում և անկարող են նրան յուրացնելու. Այդպիսով նրանք ոչ հայ են և ոչ օտարազգի»

—

Ջալալօղլից մեզ հաղորդում են հետևեալ գները առաջին հարկաւորութեան մթերքների. Մի ամիս առաջ ցորենի փութը 2 ր. 24 կ. էր, բրնձինը 3 ր. 20 կ., իսկ այժմ ցորենի փութը արժէ 1 ր. 20 կ., բրինձը 2 ր. 10 կ., գարին 70 կոպ., կորեկը 50 կոպ.. Ցորենի առևտրական [illegible] մեծ թափ է առնում. Այս տարի, ինչպէս երևում է, մեծ առատութիւն կը լինի Ջալալօղլի կողմերում.

—

ԿԻԵՎՈՒՄ հրէաները առևտուր են անում սուրբ պատկերներով, խաչերով և այլն. Կիևի քաղաքային վարչութիւնը հարց է զարթեցրել, թէ կարող են արդեօք հրէաները առևտուր անել խաչերով և սրբերի պատկերներով, որոնք կազմում են քրիստոնեաների երկրպագութեան առարկաներ, և արդեօք այդ մասին չը կայ առանձին արգելիչ հոգևոր վարչութեան կողմից, քանի որ այդ տեսակ առևտրի մասին ոչինչ չէ ասված առևտրական օրէնքներում. Հոգևոր վարչութիւնը անհրաժեշտ համարեց միջնորդել, որպէս զի արգելվի հրէաներին առևտուր անել սրբերի պատկերներով և խաչերով, մանաւանդ Կիևում, որտեղ լցված են ուղղափառ ուխտաւորները Ռուսաստանի ամեն կողմերից. Ինչպէս լսվում է այս մասին հրէաների իրաւունքները օրէնսդրական կարգով սահմանափակելու հարցը առաջարկված է մինիստրութեան եզրակացութեանը.

—

Այսօր, մարտի 21-ին, շաբաթ օր, պ. [illegible] կը կարդայ Թիֆլիսի կրուժոկում իր դասախօսութիւնը Հնդկաստանի մասին.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՏԱԼԻԱ

Լրագիրները հաղորդում են հետևեալ տեղեկութիւնները։

Նոյեմբերում Հռոմի մէջ մի ժողով կայացաւ, որին մասնակցեցին Իտալիայի բոլոր ընկերութիւնների և միութիւնների ներկայացուցիչները և որ կազմվեցաւ միտինգ(?) [illegible] յիշեցնելու համար, թէ ընտրական ձևը Իտալիայի մէջ արմատական փոփոխութիւնների պէտք ունի. Այդ ժողովի խորհուրդները և վճիռները չափազանց արմատական բնաւորութիւն ունէին, ժողովը չը բաւականացաւ նրանով, որ բոլոր ազատամտին քուէարկութեան իրաւունք ունենան, այլ այդ բանը պահանջեց նոյնպէս և կանանց համար։ Դա հանգամանօրէն կազմած և ազատական նախատեսող քաղաքացիների ժողով չէր, այլ Իտալիայի այժմեան դրութիւնից անբաւական մարդկանց ժողով, որ հարկաւոր համարեց յայտնել իր բողոքը կառավարութեան դէմ.

Ընտրողական հարցի վերաբերութեամբ այժմ Իտալիան այն դրութեան մէջ է, ինչ դրութեան մէջ էին միւս պետութիւնները, երբ զանազան հանգամանքների շնորհիւ հասարակութեան պահանջները երկար ժամանակ բաւականութիւն չը ստանալով, արտայայտվել են ստորոտից և անհարգ ձևով. Պարլամենտական աշխատանքները ընտրողական հարցի վերաբերութեամբ շատ ինքնուրոյն կերպով են կատարվում և մեծ մասամբ անհետևանք են մնում։ Ընտրողական հարցը իտալական պարլամենտում մէկ շատ անգամ բարձրացրած է թէ կառավարութեան և թէ պատգամաւորների կողմից. Շատ անգամ ներկայացրած են պարլամենտին ընտրողական ձևի վերանորոգութեան նախագծեր, որոնք յանձնվել են մասնա-

---

տում էին և մեռած թաղում գերեզմանի վրա. Այդ ցեղերի հաւատացողութեամբը և հաւատքին համեմատ, բայց ցեղակիցներից ուրիշ օտարական չէր կարող ներկայ գտնվել ինչպէս ստոնախութեանը, այնպէս և մեռելոց կատարելու ժամանակը. մինչև անգամ եթէ մի օտարական տեսնէր այս ցեղական արարողութիւնը, դա կը համարվէր սրբապղծութիւն (տես «La Cité Antique» Justel de Coulangé-ի. Liv. I. chap. I—IV. երես 7—38.) Աւելի ցնական է, որ ցեղական խնճոյքներին մասնակցում էին միայն ընտանիքի կամ ցեղի անդամները և սրանք «հոգւոյ հացը» ուտում էին որպէս և ոչ օտարականներ. Այս սովորութիւնը ունէին հին հնդկացիք, հռոմայեցիք, յոյները և գերմանացիք.

Եթէ ընդունենք՝ թէ հայերը հնդկա-եւրոպական ազգերի թւին են պատկանում, եթէ ընդունենք այն ճշմարիտ միտքը, թէ բոլոր ցեղակից ազգերի սովորութիւնները լաւ մեծ մասին մի և նոյնն են, պէտք ենք թոյլ տալ որ մեր նախնիքը ևս ունէին այս սովորութիւնները, երբ դեռ ընտանեկ-ցեղական կեանքով էին ապրում. Նա մանաւանդ՝ որ նախնեաց «հոգեպաշտութիւնը» մեռելոցները և գերեզմանատանը կերակուր բաժանելը որքան մեզ է յայտնի, մինչև այսօր էլ դեռ չեն կորցրել իրենց նշանակութիւնը. Քրիստոնէութիւնը տուել է սրանց միմիայն իւրական տեսք. Այս հիման վրա կարծում մենք չենք սխալվի, ասելով թէ յիշեալ առածը չորացրած է հին հեթանոսութեան ժամանակից. Ահա առածների ու ասածների նշանակութիւնը. Մեր առածարանների կազմիչները չեն զանազանում իրարից ոչ թէ առածները ասածներից, այլ շատ անգամ նրանց տեղ գործ են ածում հասարակ նախադասութիւններ և մտքեր. Վեր առէք օրինակի համար «[illegible] Հայաստանին» և դուք կը տեսնէք առածների շարքումը հետևեալ հասարակ մտքերը. 1. «Աստուծու լաւը հասնի. 2. Երկանը չէ տանար է. 3. Լուռ ջուրը [illegible]. 4. Հողը խաւար չը տանի». Մինչ որոնք առած կամ ասածներ են. Ինչպէս երեւում է պ. Ա. Գրիգորեանցը բոլորովին հասկացողութիւն չունի առածների և ասածների մասին.

Մենք վերջացրինք մեր նկատողութիւնը ժողովրդական գրականութեան երկու տարերքի մասին, — բանաստեղծութեան և առածների. Մենք անցնում ենք մի քանի երգեր և առածներ, ցոյց տալով նրանց նշանակութիւնը համեմատական ազգագրութեան (сравнительная этнологія) կէտից. Պարզ է այժմ ինչ նշանակութիւն ունի մի որ և իցէ ազգի ժողովրդական գրականութիւն հասարակապէս ուսումնասիրելը և հետազօտելը.

IV. Մի քանի երգերի դասակարգութիւնը.

Դառնալով կրկին մեր ժողովրդական բանաստեղծութեանը, մենք բերում ենք այստեղ մի քանի երգեր. Նախ՝ կաշխատենք նրանցը դասակարգել (классифицировать), երկրորդ՝ մեր ուշադրութիւնը կը դարձնենք նրանց ընդհանրապէս ազգագրութեան կէտից, կը բացատրենք նրանց միֆական նշանակութիւնը.

ա) Պատմական երգեր.

1. Վարդանայ պատերազմը.

Սվարդան (*) խեծած (հեծած) կարմիր ջորին (ջորի)
Գնաց խասաւ (հասաւ) Մասիս սարին.
Զրեհն (բոլոր) դուռան (դուռ) գլխին ժողվեց (ժողովեց).
Մասիս սարին իրեք (երեք) օր կուվեց (պատերազմեց),
Լանգ-Թէմուրի զօշուն ջարդեց (կոտորեց).
Սվարդան խեծած կարմիր ջորին,
Աչքը թօղեց (նայեց) սև ամբերուն (ամպ).
Գլխուն վերև մթնած երկինք,
Մէջ ամբերուն Աստուածածնու գօտին (*) (գօտի).
Աստու խռիկաւ (հրեշտակ) երկնքէն իջաւ,
Սվարդանին ձէն տուաւ (գոչեց),
«Վարդան, Վարդան խեյրիք (հերիք) կռվէս,
«Աներբին արուն (արիւն) թափեցիր»
Սվարդան գլխ թուր (սուր) ի պատն զրեց.
Գլխը (գլուխ) կախուց, ծունկ չոքեց.
Լանգ-Թէմուրը գլխ թուր քաշեց.
Սվարդանայ գլուխը կտրեց (կտրեց).
Սվարդան գլուխն (գլուխ) գլխը վերուց (վեր առաւ).
Խէծաւ ջորին ու շուտ փախուց,
Գնաց, խասաւ Մասիս սարին,
Գլուխ դրեց (դրեց, թաղեց) մէջ մութ էրան (այր).

Այս թանկագին երգի մէջ ներկայացրած է Վարդանայ պատերազմը. Երգի հեղինակը շփոթում է պատմութիւններ, որովհետև Վարդանը, ինչպէս յայտնի է պատմութիւնից, պատերազմեց պարսից դէմ և ոչ թէ Լանգ-Թամուրի (Тамерланъ), որը աւերեց Հայաստան միայն XIV դարում.

Երգի բովանդակութիւնը համառօտ համապատասխան է ժողովրդի աւանդութեանը. Վարդանը ժողովելով իր բոլոր զօրքը, գնում է Մասիս լեռան ստորոտը Լանգ-Թէմուրի դէմ պատերազմելու. Երեք օրվայ պատերազմից յետոյ Վարդանը կոտորում է Լանգ-Թէմուրի զօրքը. Բայց յանկարծ երկինքը ամպում է և ամպի (Աստուածածնայ գօտի) կամարը կապվում է երկնքում. Հրեշտակը երկնքից իջնելով Վարդանին, հրամայում է արիւնահեղութիւնը վերջացնել. Բայց նշանակելով Աստուծոյ կամքին, սուրը անցը գլխելով կեռում է իր ծնկները և Լանգ-Թէմուրը նրան սպանում է. Սպանվելուց յետոյ Վարդանը, վեր է առնում իր գլուխը, հեծնում է ջորին և փախչում Մասիս սարը. Մասիսայ այրի մէջ ջորին ներանում է և էլ չէ կարողանում վազել. Վարդանը իջնելով ջորուց՝ նստում է ջորուն առջևը մտող ծունկը չորանայ. Այս օրից ջորին կորցնում է իր ծննդական ընդունակութիւնը. Մեր առաջին ժողովրդի կարծիքով Վարդանի անէծքն է պատճառը, որ ջորին չէ կարող ծնել. Այնտեղից յետոյ Վարդանը պատահում է մի մեծ քարի, որը նրա ճանապարհը կտրում է. սուրը զարկ քաշելով, Վարդանը զարկում է և քարը բաժանվում է երկու մաս, ճանապարհը բացվում է նրա առաջ. Վերջապէս Վարդանը հասնում է մի մութ այրի, որտեղ և թաղվում է իրեն նուիրական գլուխը. Մի ուրիշ աւանդութեան համեմատ Վարդանը պատերազմում է պարսից դէմ կրկին Մասիս լեռան մօտ և ոչ Տիգրանի դաշտում. Աւարայր դաշտում. Մեր ամեն ժողովրդի շատ մասը մինչև այսօր էլ Մասիս սարը անուանում է «Աւարայր դաշտ».

Այդ երգը մենք առաջին անգամ լսեցինք ծերունի Արարատից. Նա թէև Նոր-Բայազէտի գաւառիցն էր և, եթէ չենք սխալվում, Դաչեն գիւղից. Ծերունի Արարատից յետոյ մենք շատ ծերունիների խնդրեցինք երգել Վարդանայ երգը, բայց իզուր, որովհետև ոչ ոք նրանցից, բացի ընդհանուր աւանդութիւններից Վարդանայ մասին, այս երգը չէր գիտում. Մենք շատ աշխատեցինք բացատրել թէ այս երգը ընդհանուր ժողով-

---

*) Սվարդան=սուրբ+Վարդան.

*) Աստուածածնու գօտի=ծիածան.